

MOLNÁR TAMÁS

Liberális zsarnokság vagy liberális hegemonia?

Konzervatorium I 2010.11.08. 07:04

2008 tavasza óta hallunk a modernizáció leállása, majd mostanában a tekintélyelvű, autoriter rendszer veszélyéről – amivel szemben a baloldal vagy a liberálisok, esetleg a kettő együtt tehet csak valamit. A tét Magyarország modernizálása, az emberiség felszabadítása, az ország megmentése a zsarnokságtól, a despotizmustól. Ebben a nem túl új, a modernekre jellemző gondolkodásban a modernizáló-felvilágosító diktatúra nem rossz, nem probléma, csak az, amelyik nem ilyen nagyszerű és távlati célokra irányul. A liberálisok vagy általában a baloldal emancipatorikus önképével áll szemben a szocializmus gyakorlata és a liberális zsarnokság vagy a liberális hegemonia kifejezése. E kifejezések arra utalnak, hogy a modernek a hatalmat és kényszert nem eléggé vagy nem jól korlátozzák.

Molnár Attila Károly írása

Miként a liberális zsarnokság vagy liberális hegemonia meghökkentő és oxymoronnak tűnő kifejezések, nem ritkán fordulnak elő az elmúlt évtizedek modern politikával szembehelyezkedő kritikus irodalmában: csakúgy, mint a zsarnokság fogalma, a liberális hegemonia esetében is intuitíven érezzük, hogy valami zavar van az uralkodó politikai nyelvezetben. Azon belül ezek a kifejezések ellentmondásosnak tűnnek: a zsarnokság nem lehet népszerű, a szabadságelvű liberális nem lehet sem zsarnok, sem hegemon. Ugyanakkor e zavarba ejtő kifejezések bizonyos tapasztalatot fogalmaznak meg.

1.

A modern politika zsarnoki, mert racionalista értelmezés Burke francia forradalomra adott reflexiója óta létezik. A zsarnokság fogalma részben a szabadság hiányára utal, részben pedig a rend hiányára vagy a rossz rend létre. Ahogyan Burke szerint a forradalmárok remélték racionálisan megérteni és racionálisan alakítani, valamint racionálissá tenni az emberi együttélés viszonyait, az emberi cselekvés motívumait, úgy rombolták le azokat a valóban létező, nem racionális viszonyokat és motívumokat, amik a szabadság és rend nem logikus, de történetileg kialakult együttesét lehetővé tették. Burke a szabadság rendjét féltette a modern politikától, amikor „zsarnok filozófusokról” írt a francia forradalmat bírálva. Hume, majd Burke is azt jövendölték, hogy a magukat racionálisnak tételező forradalmárok vagy társadalommérnökök tervei bukásra vannak ítélve; beprogramozott kudarcuk miatt egyre inkább erőszakosabbá válnak, katonai diktatúrát vezetnek be, mint azt Cromwell, Robespierre, Napóleon, Lenin és Kádár esetében láthattuk.

A modernnek politikájának e kritikája arra utal, hogy bonyolult politikai-társadalmi struktúra létrejöhet és létezhet azt kitaláló, megtervező és ellenőrző intézmény nélkül. Platón óta létezik az a „tervezettség-érv”, amely szerint a világ olyan jól elrendezett, hogy valakinek végső okként mindezt ki kellett találnia. A skót morálfilozófusok ezt a következtetést megkerülték: szerintük a szabályok, intézmények, emberi alkotások nem szándékosak, hanem a Gondviselés – közismertebb mai nevén a „láthatatlan kéz” – alkotásai. A Gondviselés, a „láthatatlan kéz” arra utalt, hogy az egyéni szándékok sokfélesége, a szabadság és a rend összefér. A modernnek élesen szekuláris gondolkodása azonban ezzel a fontos előfeltevéssel nem élhetett. A skótok az intézményes ellenőrzésben bízókkal szemben fejtették ki, hogy a decentralizált cselekvők decentralizált szándékaiból nem szándékoltan jön létre lassan az igazság, a jog, a tulajdon és a kötelesség. Az így felfedezett két új területen, a „társadalomban” és a „gazdaságban” a tudás mindig töredékes, a rendet kialakító tudást nem lehet centralizálni, így ellenőrizni sem: a szabályok oly bonyolultak, hogy az emberi értelem teljességgel fel sem foghatja, nem magyarázhatja őket, még csak a rögzítésükre sem képes. A jó politikai rend szempontjából fontos tekintély és szabadság mindig így, spontán módon jön létre, azt a tradíció tartja fenn. Mindez hallgatólagosan vagy nyíltabban a racionalizmus kritikáját jelentette, amely az egyedüli és leghatalmasabb ellenőrző intézménybe, az államba reméli összegyűjteni a helyzetek megértéséhez fontos tudásokat, hogy a lehető legtökéletesebb cselekvést végezhesse, és az ilyen rendet egy átfogó racionális terv alapján megalkothassa. E kritika szerint a modern politika (1) racionalista reményei és (2) azok kudarcai miatt zsarnoki.

2.

A liberális zsarnokság egy másik, inkább kontinentális gyakorlatból fakadó értelmezése az egyéni cselekvési és gondolatszabadság, valamint az aufklärizmus konfliktusára reflektál. Ha az egyéni választási szabadság és a felvilágosodás üdvterve ellentétbe kerül egymással, akkor melyiket választják a liberálisok? Jellemzően az utóbbit:

[...] új társadalmat kívánnak megalkotni, az autonóm emberek utópiáját kívánják megvalósítani, ám ha kiderül, hogy az „autonóm emberek” közül egyesek nonkonformisták, és azt a jogot követelik maguk számára, hogy autonómiájukat az utópián kívül valósítsák meg, akkor az autoritás ellenségei bármeddig készek elmenni... hogy erőszakos eszközökkel kényszerítsék rá saját utópikus céljaikat az ellenszegülő egyénekre. (Molnár Tamás: Az autoritás és ellenségei)

A vallás- és lelkiismeret-szabadság fel sem merül az államegyházban hívő francia philosophe-oknál. Olyan racionális rendet akartak, ami egybeesik a racionális emberek szabad választásaival. Akik cselekvése pedig szembekerülne a racionális renddel, azok maguk nem racionálisak, a nekik adott szabadság csak káros lenne.

De még a vallás-, lelkiismeret- és szólásszabadság híveiben is úgy látjuk, hogy az üdvtörténeti szempont felülírja a szabadságét. A Levél a vallási türelemről igazolja a pápisták és ateisták üldözését, mivel a katolikusok abszolút rombolóak a társadalomban. Ugyanakkor a katolikusok elnyomása nem a lelkiismeret elnyomása, mivel nekik olyan nincs, hiszen vakon engedelmeskednek a pápának. Lelkiismeretük csak a protestánsoknak van, így csak azok szabadságát kell tisztelni. Locke két másik írása, a Two Tracts és az Essay concerning Toleration hobbesi, ugyanis fél a lelkiismeretszabadság politikailag romboló-lázadó hatásaitól, és nem csak a katolikusok esetében, míg a vallási türelemről írt, említett levelében ez a félelme nem jelent meg. Locke mindig antikatolikus volt és az is maradt, a liberalizmusba felszívódott szabadság-retorika és a bigott antikatolicizmus nála összekapcsolódott.

Ezt az érvelést folytatta J. S. Mill: bár a szabadságot mindenkinek meg kell adni, mégis csak kevesen tudnak élni vele. Csak kevesen tudnak egyéniségek lenni, és ezek feladata a többiek vezetése, fejlesztésük, haladásuk biztosítása – azon többiek vezetése, akik pedig önkéntelenül is hajlamosak e jószándékú keveseket elnyomni. A kormányzati ellenőrzés és beavatkozás nem rossz, ha annak célja a felvilágosult emberek megalkotása, mivel az emberek többsége valamiért nem képes az önállóságra. Éppen ezért a társadalmat rá kell vezetni a saját érdekére, ami nem más, mint az egyéniséggé válni képes kevesek szabadságának biztosítása, azaz végül is a fejlődés biztosítása.

Nagy hiba lenne [...] azt feltételezni, hogy a spekuláció, intellektuális tevékenység, az igazság kutatása az emberi természet egyik legerősebb tulajdonsága, vagy elsődleges helyet foglal el bárki életében, leszámítva néhány kivételes embert.

Az egyszerűbb lelkek, miután megtanították nekik az igazság alapjait, a maradék tekintetében a hozzáértőkre hagyatkozhatnak, s miután tisztában vannak vele, hogy se tudásuk, se tehetségük nincs minden felmerülő nehézség megoldására, bízvást belenyugodhatnak, hogy ezeket már megoldották vagy majd megoldják az erre hivatottak. (J. S. Mill: A szabadságról –

Haszonelvűség.)

Habár a Szabadságról nyelve visszautasít minden külső ellenőrzést, „erkölcsi rendőrséget” (a szokás, a közvélemény ellenséges felügyeletet, cenzúrát jelent, a társadalom egyfajta börtönt), az egyénre veszélyes többségnek mégis engednie kell vezettetni, azaz felvilágosíttatni magát a nagyobb kreativitással és erkölcsi és szellemi kiválósággal megáldott kevesek által. E kevés kivételes adottságú egyénnek meg kell engedni, hogy egyéniségek legyenek – a különtség, a nonkonformizmus a különleges képesség jele. Tehát Mill nem minden „külső”, „kapott” vagy „diktált” vélemény, befolyásolás ellen volt, hanem csak a felvilágosulatlan többség felől a felvilágosult, illetve gényuszi, romantikus hősiességgel megáldott kisebbségre nehezedő nyomás, véleménykényszer ellen. Noha Mill mindenki számára ajánlja, hogy megalkossa saját életmódját, mégis feltételezi, hogy az átlagember fél egyénné lenni, és hajlamosabb a szokások, konvenciók betartására, a konformitásra.

Az élcsapat az egyéni szabadság és a fejlődés nevében igényli a többiektől, hogy mondjanak le szabadságukról, és fogadják el választásait, mintáit. De az egyéni szabadság és az avantgárd felvilágosító tevékenysége ellentmondásos – a liberalizmus az egyéni döntést hangsúlyozza, ami sérül, ha egy élcsapat dönt az egyének helyett, vagy előírja, hogy hogyan döntsenek felvilágosításuk vagy a haladásuk érdekében.

Ahol a nép még kiskorú, ott a spontán fejlődés útjában álló kezdeti nehézségek oly nagyok, hogy ritkán lehet válogatni a leküzdésükre alkalmas eszközök között; s egy olyan uralkodó, akit a jobbítás szelleme vezet, jogosult bármilyen eszközt igénybe venni, ha ezzel egyébként esetleg elérhetetlen célt tud megvalósítani. Barbárokkal szemben a zsarnokság jogosult kormányzási forma, ha a cél viszonyaik jobbá tétele, s az eszközök bizonyítottan e cél elérését szolgálják. A szabadság mint alapelv nem alkalmazható annál az időpontnál korábbi állapotokra, mikortól az emberiség képessé vált rá, hogy szabad és egyenlő viták révén tökéletesedjen. (Uo.)

A szabad társadalom megalkotása igényli a diktatúrát, és a fent elmondott eszmény csak a már felszabadított, egy felszabadító diktatúrában átgyúrt – például a káros nézetektől, szokásoktól megtisztított – társadalomra igaz. A szabadság csak a már neveléssel vagy törvényekkel átalakított, felszabadított embereknek adható meg. Először el kell érni, hogy jól szavazzanak az emberek, és csak azután lehet szavazatukra bízni a közügyek intézését. A szellemi elit feladata, hogy rendszeres indoktrinációt hajtson végre és kiszabadítsa az embereket a helytelen szokásaik, gondolataik rabságából.

3.

Az előbb említett két értelmezéstől eltér Molnár Tamás kritikája, amely a civil társadalom fogalmára és egy jól leírható erkölcsszociológiai értelmezésre támaszkodik. A liberális zsarnokság manapság nem egy ritkán használt kifejezés, miért nem azt használja Molnár Tamás, s miért a hegemonia gyengébbnek tűnő fogalmát?

A hegemonia kifejezés használata részben Gramscira és a kortárs baloldali divatra adott válasz: hatalom lehetséges politikai kényszer nélkül is. A hegemonia erőszak és kényszer

nélküli, manipuláción alapuló hatalom: ilyen Molnár Tamás szerint az „uralkodó liberális ortodoxia”. Gramsci és követői szerint a hegemonia elsősorban kulturális: a gondolkodás alakításában kell hegemon szerepet szerezni, és ez lényegesebb, mint a közvetlen politikai intézményes hatalom.

A „liberalizmus... mindenütt jelenlévő ideológiává vált, minden újítást ellenző ortodoxia lett belőle: Alig két évszázaddal ezelőtt a liberalizmusnak még széles látókörű, bátor szellemű, nagy képzelőerővel megáldott bajnokai voltak; ma már csak képzeletszegény és gyáva bürokratái vannak, akik szorongva kémlelik a horizontot, hogy felfedezzék az eretnokséget... a feladat annak megindoklása, miért a status quo az egyedüli érvényes és elfogadható mostantól mindörökké. (Molnár Tamás: A liberális hegemonia.)

Az olasz és az észak-amerikai példa segít megérteni a liberális hegemonia kifejezést, azonban fontos megjegyezni, hogy az amerikai környezetben készült szövegben a liberális az európai baloldalinak felel meg. Ebben a két országban a háború után jellemzően inkább jobboldali kormányzatok voltak, a törvényhozást és végrehajtást ők uralták, miközben a média és főleg az egyetemi élet a marxizmus különféle változatainak „uralma” alá került. A jobboldali kormányzatok és törvényhozás baloldali programot hajtott végre, a jobboldali politikusoknak, hogy a siker reményében indulhassanak a hatalom megtartásáért vívott küzdelemben, alkalmazkodniuk kellett a közvéleményhez, amelynek nézetei a médiát és egyetemi életet uraló baloldaltól származtak. Hogyan lehetséges ez?

A liberális hegemonia a hegeli civil társadalom hegemoniája: nem zsarnokság, mivel nem intézményes, és pont ez a hiány az egyik hibája. Hegemonia, mivel nem kizárólagos: az egyház és állam még létezik, de annak alárendelve.

A civil társadalom a liberális (baloldali) utópia, ahol

az emberi érintkezés olyan tökéletessé válik, hogy az embernek a másik emberrel – bizonyos értelemben önmagával – való érintkezéséhez nem lesz szüksége sem társadalmi közvetítőkre, sem intézményekre, de még spontán csoportosulásokra sem... „a szocializált emberiség az önmagukkal, egymással és az őket körülvevő antropológiai természettel összhangban élő egyének nem csupán osztály nélküli, hanem állam nélküli, törvény nélküli, család és vallás nélküli és általában minden struktúra nélküli közössége. (Molnár Tamás: Utópia – örök eretnokség. Kiemelés tőlem – MAK.)

A remény az, hogy az intézmények feladatát átvehetné a szociabilitás, benevolencia, erkölcsi érzék, majd a kölcsönös alkalmazkodás: bármi, ami szimmetrikus kapcsolatokra épül, megszünteti a hierarchiát és azokat a viszonyokat, amelyek függést és kényszerítést kívánnak meg. Az utópikus remény az, hogy a kölcsönös alkalmazkodás vagy a racionalitás miatt megszűnhetnek a konfliktusok, s vele a kényszerítő intézmények, mindenféle hierarchia és politika. Az utópia antipolitikai, amit a civil társadalomban lát megtestesülni számos kortárs baloldali és Molnár Tamás is.

[...] a civil társadalmat mindenkor elhanyagolható dolognak tekintették... mert változtatja az alakját, mozgásban van, hajlamos a szélsőségekre, és kísértések, gyanús és szabálytalan

ügyletek színhelye. Egyszóval, a bizonytalan elemet jelentette az állandóságot jelképező intézményekkel szemben. Ez utóbbiak mindig is feladatuknak tekintették, hogy ellenőrzést gyakoroljanak a civil társadalom felett, hogy megszabják korlátait, felülvizsgálják terveit és vállalkozásait, szigorú szabályokat írjanak elő számára, és a polgári és erkölcsi törvények keretei közé szorítsák. (Uo.)

A civil társadalomnak nevezett viszonyok a XVII. század óta törtek előre az állammal és egyházzal szemben, és a XVIII. században terjedt el a „társadalom” és a „gazdaság” fogalma. Molnár szerint a civil társadalom liberális szellemű, ugyanis a tranzakciók zsinórmértéke a kölcsönös egyéni érdek: a societas magánjogi fogalom volt, amit a magyar „társadalom” szó nem fejez ki, szemben nyugati megfelelőivel (vö. Gesellschaft). Ezt a kölcsönösséget fejezte ki a kort uraló szerződéselmélet (bizonyos értelmezése) a politikai gondolkodásban és piac metaforája a közgazdaságtanban. Molnár Tamás ezen a ponton a hagyományos keresztény emberképet használja, amely szerint szükséges, hogy az ember egy forum externum (és forum internum) alá legyen vetve (Róm. 13), ezért szükségesek a hierarchikus korlátozó intézmények: „úgy találjuk, hogy az emberi lények rászorulnak bizonyos korlátozásokra”.

A. Utilitas non veritas facit pacem.

A mai civil társadalom számára a felvilágosodás erkölcsszociológiai értelmezése a nyilvánosságba vagy közvéleménybe vetett bizalom és remény. Ennek megértéséhez tudni kell, hogy a forum externummal szembeni bizalmatlanság jóval korábbi, azonban Luther hatására a forum internumba vetett bizalom nőtt meg a reformáció évszázadaiban. Legradikálisabb formában az angol polgárháborúban jelent meg ez, amire reakcióként született meg Hobbes Leviathanja is. A tanulság: a forum internum nem megoldás a békére, inkább harcok és mindenféle bajok forrása. A lelkiismeretbe vetett túlzott bizalom a reformációban (bár Kálvin figyelmeztetett, hogy aki a lelkiismeretében bíz és a többi ember véleményét figyelmen kívül hagyja, kegyetlen) és a lelkiismeretszabadság a gyakorlatban összekapcsolódott a vallási rajongókkal, elsősorban a puritánok angliai tetteivel.

A többiekhez igazodó ember eszményét Locke elevenítette fel, a kortársak számára nyilvánvaló módon szembefordulva a keresztény emberképpel. Newton azt hitte, hogy az Értekezést az emberi értelemről-t egy hobbesiánus írta, és Shaftesbury is így értelmezte a könyvet: valami hedonistának és ateistának kellett írnia, mivel elutasítja a természeti törvényt (I.iii.13) és a lelkiismeretet. Az Értekezés azt állítja, hogy az ember boldogságra törekszik, és a nyomorúságot kerüli (I.iii.3), a jót keresi és a fájdalmat kerüli (II.xx.2; II.xxi.42). Nincsenek sem vele született eszmék, sem gyakorlati alapelvek a jóra-rosszra vonatkozóan. A lelkiismeret nincs a szívébe írva, hanem az oktatás, szokások eredménye (I.iii.8).

Locke szerint az emberek nem Istentől félnek, hanem a szégyentől. Hobbes-tól vette át azt az érvet, hogy a többiek helyeslése iránti vágy hajtja az embert az erényekre: „A többiek megbecsülése és a szégyen előttük a tudat legerősebb mozgatója.” Locke-ot követte a XVIII. századi erkölcsi gondolkodás abban, hogy a társas helytelenítés az egyén hatékonyabb ellenőrzése, mint a lelkiismerete.

Erre nézve azt gondolom, hogy aki a dicséretet és a rosszallást nem tartja elegendő

motívumnak az emberek számára ahhoz, hogy alkalmazkodjanak azok véleményeihez és szabályaihoz, akikkel érintkeznek, az nagyon kevésbé ismeri az emberiség természetét és történetét... Az emberek azt teszik, ami jó hírnevüket a társaságukon belül biztosítja, és keveset törődnek Isten vagy a polgári hatalom törvényeivel. Azokon a büntetéseken, amelyek Isten törvényének megszegéséért járnak, sokan, talán a legtöbben, ritkán gondolkoznak komolyan. És azok között is, akik gondolkoznak, törvényszegéskor sokan az eljövendő kiengesztelődésre, az esetleges megbocsátásra gondolnak; ami pedig a közösség törvényeiből folyó büntetéseket illeti, arra nézve a büntetés elkerülésének reményével nyugtatják magukat. De senki sem menekül meg attól, hogy rosszállással és nemtetszéssel büntessék, ha megsérti annak a társaságnak szokásait és véleményét, amelyhez tartozik, és amelynek magát beajánlani óhajtja. Tízezer között nincs egy, aki elég merev és érzéketlen volna ahhoz, hogy elviselje saját klubjának állandó nemtetszését és elítélő véleményét. Egészen különös és szokatlan alkatúnak kell annak lennie, aki rászánja magát, hogy állandó rossz hírben és szégyenkezésben éljen saját társaságával szemben. Magányosságot sok ember keresett és meg is kedvelte. De senki, akinek a leghalványabb gondolata vagy érzése van arról, hogy van valaki körülötte, nem élhet társaságban úgy, hogy ismerőseinek és mindazoknak állandó nemtetszése és rossz véleménye kísérje, akikkel érintkezik. Ez túlságosan súlyos az emberi teherbírás számára. (J. Locke: Értekezés az emberi értelemről.)

A felvilágosultak nem a Two Treatise forradalmár Locke-ját kapták fel, aki a zsarnokság felismerését és a szembeszállást vele a *recta ratio* és a lelkiismeretre alapozta, hanem azt, aki elutasítja az *ideata innata* létét, és azt sugallta, hogy az ember romlandó, de tanítható: a fiatal „csak egy fehér papír vagy viasztábla”. A philosophe-ok eszménye ez a kívülről irányított ember volt.

A XVIII. század leginkább a rajongóktól, lelkesedőktől tartott, a benevolencia és a társas hajlam lett a lelkiismeret felvilágosult alternatívája. A társas hajlamot az emberi önzésből magyarázták: mivel az emberek vágynak a többiek elismerésére, ezért igazodnak a többi ember véleményéhez, azaz konformok lesznek az emberek. Az önzés szüli a konformizmust a társaságban és a piacon: a kereslethez, az egymáshoz való igazodást. Bár a felvilágosodásra mai hívei a kritikai gondolkodás forrásaként szeretnek gondolni (vö. *Sapere aude!*), az a konformizmust tette eszménnyé erkölcspszichológiájában. Ez a kívülről irányított ember gyakorlata lett azután később Tocqueville kritikájának magja a modern demokratikus tömegemberrel szemben, ahogy a philosophe-ok által eszményített közvéleménytől féltik Tocqueville óta ma is sokan a szabadságot, nem pedig az államtól vagy az egyháztól. A philosophe-ok ugyanis a lelkiismeretben csak a politikai rendre veszélyes erkölcsi szubjektivizmust láttak, konfliktus- és lázadásforrást. A philosophe-ok erkölcspszichológiai gondolkodásának domináns gondolata a lelkiismeret elvetése volt, valamint a szégyent kerülő és elismerést kereső emberi természet egyszerre leíró és normatív hangsúlyozása lett. Eszerint az ember önérdeke, hogy megbecsüljék, ne szégyenkezzen, ezért az önérdeke miatt keresi a többiek helyeslését és igazodik az elvárásaikhoz.

A felvilágosodás arra irányuló törekvés volt, hogy kiiktassák vagy korlátozzák Isten szerepét a világ megértésében. Ezt pedig az egyház mellett a lelkiismeret jelentette. Az egyház mellett, ami már az avignoni fogság óta a világi állam ellenőrzése alá került, a reformáció korában a lelkiismeret lett a probléma: az ugyanis Istenre és az igazságra hivatkozva konfliktusokat

okozott, rendet és békét bontott. Ezért a rajongóktól rettegő philosophe-ok úgy alakították át az ember erkölcsszociológiai képét, hogy az Istentől kapott bizonyosság helyére a többi embertől kapott helyeslés és elismerés keresését tették.

A világi hatalom azt a képességet jelenti, hogy mások helyett és mások számára eldöntheti, hogy mi a jó és mi a rossz, de erre nem képes az állam intézménye, az egyház pedig káros, ezért elméletileg lehetségesnek és kíváncsnak tekintették a felvilágosultak, hogy a közvéleményt ruházzák fel e hatalommal. Politikai hiba, ha az állami főhatalom bele akar avatkozni az egyén gondolataiba, azonban a sympathy fogalma révén az is lehetségessé vált, hogy a közvélemény ne csak az egyén cselekedeteit igazítsa az elvárásokhoz, hanem a gondolkodását is. Ezek után már csak az maradt hátra, hogy a közvélemény alakításában kulcsszerepet szerezzenek a philosophe-ok, ami meg is történt. Joggal remélhették, hogy így az egyház és a lelkiismeret helyét átvéve, képesek lehetnek kívülről irányítani az embereket és főleg a politikai cselekvőket, az állam vezetőit.

A „közvélemény” Molnár Tamás szerint az értelmiség, a haladás eszméje, a felvilágosult humanizmus területe, így minél nagyobb szerepet kap a közvélemény vagy a civil társadalom a politika befolyásolásában, annál inkább tudnak rajta keresztül érvényesülni a philosophe-ok örökösei. A vélemények uralma a divat uralma, a megbecsülésre törekvés pedig a közvélemény uralma, ez pedig a közvélemény alakítóinak uralma:

[...] pillantsunk be a XVIII. század második felében működő gondolati társaságok szűk világába... manipulálták a pártokat és a filozófiai csoportosulásokat, előkészítvén a „napirendet, az összehangolt javaslatokat a szervezett klakkokat, az észrevétlen tisztogatásokat, a meglepetés-sorozatok... Kiformálódik a közvélemény, mely a valóságban egy szűk csoport véleménye”. (Molnár Tamás: A liberális hegemonia.)

A közvélemény, a nyilvánosság, a civil társadalom és a piac révén politikai befolyást, majd hegemoniát szerző liberális csoport önképével ellentétesen nem pusztán a konform, a többiek által kívülről irányított személyisége híve, hanem a jelenlegi status quo híve is: „Ennek az értelmiségnek minden tagja fél az ismeretlentől... kényelmesebb fenntartani a jelenlegi állapotot megszerzett pozícióval együtt”. A szabadság hívei hegemonok, a szabadság korlátozói, a kritikai gondolkodás hívei a konform embereket kedvelik, és a haladás híveiként status quo pártiak.

B. A liberális hegemonia nem intézményes (nem kapcsolódik államhoz vagy egyházhoz), nem kíván engedelmisséget, és a szimmetrikus viszonyok látszata révén teszi elfogadhatóvá magát: „a társadalom lett az egyházat időben követő szervező elv”.

Molnár Tamás kritikája kiemeli, hogy a liberálisok intézményellenesek, ám a liberális hegemonia intézmény, azaz kényszerítés- és engedelmisségellenes, mivel nem szorul rá, és ez egyben sikerének titka is: azon az antipolitikai reményen alapul, hogy meg lehet szabadulni az ember ember feletti uralmától, és az együttélést lehet teljes mértékben szimmetrikus viszonyokra, érdekegyeztetésre és megegyezésre építeni. Miért baj ez? Miért lenne baj, ha a liberális hegemonia egy régi remény beteljesítése lenne? Molnár Tamás legalább négy választ ad erre.

1.§ Az intézményes uralom része az aszimmetrikus kapcsolatok léte és elfogadása, az engedelmség habitusa. Ennek a viszonynak a megfogalmazása a tekintély. Molnár Tamás szerint az ember igényli az ilyen külső, tőle független tekintély létét, amire a Római levél mellett az arisztoteliánus bölcsesség is utal: „az emberiség természetéhez hatalmi szerkezet és hierarchikus tagozódás is tartozik”; „az erkölcsnek és a korlátozó fegyelemnek kívülről kell számára érkeznie”. Ahogyan Hobbes-tól tudjuk, az egyenlőség, a hierarchia hiánya káoszt és erőszakot, brutális világot eredményez: „az emberi élet magányos, szegényes, csúnya, állatias és rövid”. Molnár a liberális hegemoniában nem pusztán a liberálist, hanem a gramscianus eszményt, a hegemoniát (a civil társadalmon, közvéleménye keresztül gyakorolt hatalmat) is bírálja. A hegemonia ugyanis megtévesztő és számonkérhetetlen, és sokkal teljesebb, mint arra Tocqueville a demokrácia kapcsán hívta fel a figyelmet.

Hatalom, aszimmetrikus viszonyok továbbra is léteznek, azonban nem intézményesen, így nehezebben azonosítható módon (A liberális hegemoniában), s kérdéses, hogy elválasztva a szenttől létezhetnek-e (elsősorban A hatalom kettős arcában). A liberális gondolkodás pedig ellentmondásos, de legalábbis képmutató az állam intézményes hatalmával szemben: egyszerre jellemzi az állam imádata és az államellenesség. Hosszú távon az államtól szabadulnának meg, de rövid távon e megszabadulás érdekében igénylik a korábbinál nagyobb állami hatalom használatát: „hogyan lehetséges meggyengíteni az államot, és ugyanakkor abszolutizálni mint a civil társadalom ügyvivőjét?” Ebből ered a liberális állam válsága: a megnövelt állam feladatának tartja önmaga felszámolását, ami érdekében egyre inkább bele kellene avatkozni az emberi gondolkodásba és kapcsolatokba. Önmaga felszámolása érdekében, amit az egyedüli legitim céljának tekint, egyre inkább felpuffad és kiterjeszkedik. Ezzel szemben Molnár Tamás is, mint Carl Schmitt vagy Maurras az államhatalom megerősítését és nyilvánvalóvá tételét tekinti fontosnak. Hozzájuk hasonlóan az államot és a politikát védené meg a liberálisoktól. Molnár a liberálisok által leküzdendőnek tekintett hierarchiát, tekintélyt, hagyományt és fegyelmet szükségesnek tekinti:

Az állam és az egyház... mindent összevetve, a két intézménynek egymással összeegyeztethető érdekei vannak, abban az értelemben, hogy bizonyos erkölcsi fegyelmet és magatartási szabályokat írnak elő, az egyik az állampolgárnak, a másik a hívők számára, ezek nélkül a közösség összetartó ereje gyengülne, sőt nem is létezne. Nevezzük ezt a fegyelmet és szabályait hazafiságnak az egyik esetben, hitnek és erkölcsnek a másikban, bár valójában e két összetartó erő úgyszólván elválaszthatatlan egymástól, álláspontjaik gyakran egybeesnek, és egymás kölcsönös támaszai. Ezért hangsúlyoznunk kell a mégiscsak létező együttműködést az egyház és az állam között.

2.§ Molnár Tamás második ellenvetése a liberális hegemoniával szemben a szabadság igénylése. A liberális értelmezésben ugyanis a szabadság uralom- és lojalitásmentességet, valamint a fontos kérdésekben uniformitást jelent: olyan nyelvi-gondolkodási uralmat, ami ugyanakkor elutasítja a korlátozást: „az újkori világból fokozatosan kivész a kaland, a kockázat, a jó és balszerencse, a primitívség bizonyos minősége... úgy tűnik el a demokráciában, az üzletiességben és a tömegkultúrában a büszke és „nonkonformista” egyén”. A liberális hegemonia alapját jelentő erkölccspszichológia ezért szemben áll az igazságot kereső, azért konfliktust is vállaló keresztény eszménnyel. Míg a liberális hegemonia azzal depolitizál, hogy megfoszt az ítéletalkotás szükségességétől és lehetőségétől, a politika elvesztése a „jó és

rossz közötti titokzatos választás kalandja” elvesztését jelenti.

3.§ A fent vázolt erkölcsszociológia kizárja a transzcendens gondolkodást, az eszmények jelentőségét a cselekvés szempontjából. Márpedig, Molnár Tamás szerint, az ember lelki szükséglete a transzcendencia, az eszmények léte és a törekvés feléjük. Így a fentiek e tekintetben is ellentétesek az emberi természettel. A transzcendens tudáselemek és az eszmények folyamatosan feszültségben tartják a politikát, sőt, ezek nélkül a teljes mértékben egymás véleményeihez alkalmazkodó egyének világában konfliktus és végső soron politika sem lenne.

Szókratész: Hát akkor mire vonatkozhat az a véleménykülönbség, amiben nem tudnánk dönteni, s miatta egymás ellenségévé válnánk és haragudnánk egymásra? [...] Ez az igazságos és igazságtalan, és a szép meg a rút, és a jó meg a rossz. Vajon nem az ezekre vonatkozó véleménykülönbségek-e az, amiben nem tudnánk kielégítően dönteni, s ami miatt válnánk egymás ellenségeivé, ha azzá válnánk, és te is, és minden más ember is?

Euthüphrón: De igen, ez az a véleménykülönbség.

4.§ Végül Molnár Tamás negyedik érve az intézmények mellett és a liberális hegemonia (civil társadalom és piac) ellen a felelősség nélküli hatalom kialakulása. Az állam és egyház helyét részben ugyanis felelőtlen hatalmi központok veszik át: a pártállam, a harmadik világban pedig a hadsereg. De ezzel az anómiával és fragmentációval nem pusztán a régi rend, hanem mindenféle rend veszélybe kerül. A civil társadalom refeudalizációt jelent: a központi hatalom helyét átveszi az oligarchák uralma a közvéleményben, területi és illetékességi marakodás alakítja a liberális hegemonia tartalmát. Molnár Tamás szerint a civil társadalom hegemon, és a civil társadalomban a liberális gondolkodás is az. A kérdés az ezek után, hogy lehetne-e ez másképp? Ha a civil társadalom, a (vélemény-) piac hegemon módon uralkodik, akkor lehet-e benne más tartalmú véleményeket hegemon helyzetbe hozni?

Molnár Attila Károly előadása a 2009. október 15-én, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán tartott, Molnár Tamás eszmevilágáról szóló konferencián hangzott el. Az előadás szövegét a szerző bocsátotta rendelkezésünkre, annak szerkesztett, rövidített változatát közöljük.